

УДК 811.161.2+ 347.78.034

Е. В. Боева, Т. І. Крупеньова

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ОНІМІВ У ПЕРЕКЛАДАХ ТА ТВОРАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті з'ясовано специфіку відтворення власних назв у перекладах Лесі Українки, а також висвітлено стилістичні особливості онімів в окремих перекладах авторки та її поезіях на грецьку, італійську, єгипетську тематику.

Ключові слова: *онім, антропонім, теонім, міфонім, літературний переклад.*

Власні назви у художньому творі є ключем до розуміння його концептосвіту. Саме в них криється авторське бачення персонажів, характерів, атмосфери твору. Працюючи над текстом, перекладач відтворює назви, виходячи з власного сприйняття твору. Власні назви як особливі номінативні одиниці не раз привертали увагу перекладознавців. Деякі вчені відносять їх до неперекладних слів, інші ж вказують на особливості перекладу власних назв, наголошуючи, що перекладачеві спочатку треба проаналізувати властивості оригіналу та виділити найсуттєвіші моменти. Мета відтворення власних назв засобами іншої мови в тому, щоб зберегти стилістику та семантику імені. Хоча в перекладі назва може викликати нові асоціації, втратити свою експресивну функцію, існує багато засобів компенсації немінучих втрат. Оскільки різні власні назви потребують різних підходів, спочатку треба визначити типи онімів та їхні функції. Крім того, слід враховувати такі моменти, як паратекстуальність — відношення до назви, передмови тощо та архітекстуальність — зв'язок з іншими текстами того самого жанру.

Власні імена становлять одну з високочастотних категорій лексики кожної мови, тому передача ономастичної лексики мови-джерела засобами іншої мови, тобто мови, на яку здійснюється переклад, вимагується ще більш виразно. Складність питання про передачу власних імен у перекладі зумовлена тим, що вони посідають специфічне місце в системі лексичних засобів мови і мають своєрідне, відмінне від усіх інших слів призначення у процесі спілкування людей. Цим по-

яснюється і специфічний підхід до відтворення ономастичної лексики порівняно з іншими лексичними одиницями: в процесі перекладу весь основний іншомовний матеріал з мови оригіналу перекладають готовими засобами — словами, що існують у мові, на яку перекладають (із врахуванням, звичайно, їхньої смислової відповідності), тоді як для передачі власних імен використовують зовсім інші засоби й способи і, крім того, висуваються інші критерії їхньої адекватної передачі. Недостатнє опрацювання у лінгвістичній літературі питань, пов'язаних із передачею власних імен, пояснюється насамперед тим, що ономастика є порівняно молодою наукою. І хоча в останні роки унаслідок її бурхливого розвитку було досягнуто помітних успіхів, ціла низка питань ще вимагає подальшого вивчення і дослідження. Щоправда, протягом останніх десятиліть з'явилася велика кількість публікацій з проблем ономастики; особливого розмаху набуло вивчення топоніміки, про що свідчать, зокрема, публікації більше п'ятисот статей і майже ста монографій, захист кандидатських і докторських дисертацій з цієї проблематики на матеріалі багатьох мов. Що стосується розгляду проблем ономастики в перекладацькій справі, зокрема теоретичного і практичного розв'язання питань відтворення онімів із мови-джерела засобами мови, що їх приймає, то тут у слов'янській лінгвістиці є чимало «білих плям». Причини цього слід вбачати, по-перше, у стані вирішення питань загальнотеоретичного характеру, по-друге, в тому, що дослідники, навіть звертаючись до питань передачі власних імен з однієї мови на іншу, залучають і аналізують радше матеріал генетично далеких мов (В. С. Виноградов досліджував це питання на матеріалі перекладів з іспанської, Ю. А. Сорокін — з китайської, А. Г. Гудманян, В. Ф. Березкін, В. І. Кузнецов — з англійської та німецької, М. Дубов — у перекладах античної літератури тощо), по-третє, недооцінюють, як правило, труднощі відтворення онімів із близькоспоріднених мов, які навіть при своїй звуковій близькості можуть бути по-різному оформлені в мові-джерелі й мові, що їх приймає, у плані граматичному, стилістичному, словотворчому і т. д. Навіть просте зіставлення даних фактичного матеріалу двох перекладів того самого художнього твору, зробленого різними перекладачами, свідчить про неблагополучний стан у відтворенні власних імен, оскільки в перекладах виявляються різноваріантність, непослідовність їх передачі, порушення правил граматичного й орфографічного оформлення онімів, не ка-

жучи вже про явні помилки, що подекуди трапляються у перекладах художніх творів.

Власні назви (оніми) — слова, що називають дійсний чи вигаданий об'єкт, особу чи місцевість єдину в своєму роді. Як зазначає Л. С. Бархударов, переклад власних назв у художньому тексті завжди орієнтований на досягнення комунікативно-функціональної ефективності. В цьому випадку прийнято говорити про безеквівалентну лексику [1: 93]. Незважаючи на те, що ця група лексики найважче піддається іншомовній трансформації, її еквівалентний переклад необхідний для досягнення рівноцінної ефективності впливу на читача. Термін «безеквівалентна лексика», яким позначені власні назви, не означає, що ці слова взагалі неможливо перекласти. Комунікативно-функціональний підхід до перекладу безеквівалентної лексики враховує специфіку онімів. Переклад власних назв відбувається шляхом: перекладацької транслітерації та транскрибування; описового перекладу; перекладу [1: 96]. В. С. Виноградов стверджує, що звичайні власні назви, як правило, транскрибуються або транслітеруються [2: 149]. Основним посередником передачі запозичених слів є практична транскрипція, а саме перекодування іншомовних слів у свої з наступним записом за допомогою літер алфавіту приймаючої мови без використання будь-яких додаткових знаків та без надання літерам додаткових значень (гр. *Andromache*, *Artemis*, *Achilleus* / укр. Андромаха, Артеміда, Ахіллес, Ахілл). Транскрипція пов'язана з точною передачею звучання іншомовного слова, а транслітерація — з написанням (гр. *Adonis*, *Diana*, *Eros* / укр. Адоніс, Діана, Ерос). Калькування — особливий вид запозичення, коли структурно-семантичні моделі мови-джерела відтворюються поелементно матеріальними засобами мови-сприймача. Калькування своєрідно відображає суть перекладу як процесу біполярного: адже мета перекладу — перетворити цільовою мовою оригінальний текст. Така ж і суть калькування. Цей метод, що передбачає відтворення внутрішньої форми слова, а разом з нею — структури образного переносу значень, активізує словотворчі засоби, дає поштовх до утворення семантично містких неологізмів (лат. *Via Lactea* / укр. Молочний шлях / *Vía Láctea*).

Дослідженню літературного перекладу присвячено роботи Л. С. Бархударова, В. В. Виноградова, Я. І. Рецкера, В. С. Комісарова, Т. А. Казакової, І. В. Корунця, Р. П. Зорівчак.

Мета нашого дослідження полягає у з'ясуванні особливостей функціонування власних назв у перекладах Лесі Українки та її поезіях на грецьку, італійську та єгипетську тематику.

Зафіксовані у перекладах та поезіях на грецьку, італійську, єгипетську тематику власні назви можна поділити на антропоніми, топоніми, міфоніми та теоніми. До антропонімікону розглянутих творів зараховуємо імена реальних та імена вигаданих (чи гіпотетичних) носіїв. До реальних належать імена відомих письменників, митців, учених і мислителів, історичних діячів. Антропоніми в перекладах Лесі Українки виконують як номінативну, так і експресивно-оцінну функцію, а коли справа стосується найменувань історичних осіб — емотивну (тобто автобіографічні оніми, взяті з власного письменницького досвіду, відповідно такі, що відбивають особистий стосунок автора), характеристика яких в контексті варіюється, надаючи онімам і урочисто-піднесеного, й іронічного, сатиричного забарвлення. Крім того, такі антропоніми використані для розкриття часопростору та національного колориту. Це ж стосується й онімів у поезіях, смисловий простір яких зростає також за допомогою прийомів стилізації тексту (прийоми алітерації, симплоки, використання метафор, символізація), однак у цьому разі оніми виконують у більшості випадків лише хронотопічну функцію (вказівка на певний час і місце або лише на одну з цих двох координат): «...перш усього / Я не дівчина невинна, / А удруге — ще тим більше — / Я не в стані прочитати / Вірші **Пфіцера Густава** / І при тому не заснути!» [5: 254].

У перекладах з давньої єгипетської мови Леся Українка намагалася якнайточніше передати зміст тексту, не ставлячи на перше місце форму. Антропоніми в таких творах слугують для розкриття часопростору, тоді як розміреність вірша надає йому урочистого стилю і піднесеності: «Чув я слова **Імготена**, слова **Гордодуфа**, / тож-бо за тії слова прославляють їх так по всім світі, — / де ж тепер місто царів тих і що їм тепера належить?» [5: 305].

Найменування літературних персонажів привертають увагу з погляду негативної чи позитивної конотації, зокрема в поемі «Одіссея» оніми набувають яскравішого відображення за допомогою епітетів, повторів і виконують як номінативну, так і хронотопічну, а в деяких випадках і акумулятивну функцію (мається на увазі накопичення культурної інформації про систему онімів). Наприклад, ім'я *Айгісто-*

са в поемі постійно супроводжується такими словами, як «*легкодухий*», «*злий*», «*лихий*»: «*Яку згубу замислив той зломислений Аїгістос?*» [5: 65].

У досліджуваних творах Лесі Українки зафіксовані майже однакові різновиди топонімів: гідроніми (власні назви водних об'єктів), ойконіми (власні назви поселень), урбаноніми (назви внутрішньоміських топографічних об'єктів), ороніми (назви елементу рельєфу земної поверхні), хороніми (власні назви будь-яких територіально-адміністративних одиниць), інсулоніми (власні назви островів) [4: 35]. У перекладах більшість топонімів використана з метою відтворення часопростору з постійною вказівкою на певні історичні події, у деяких випадках — для вираження міфологічної культури певної країни, що може супроводжуватися символізацією онімів, увиразненням їхнього позитивного чи негативного забарвлення.

У поемі «Атта Троль» оронім *Ронсеваль* постає як багатofункціональна власна назва. По-перше, онім використаний не тільки для створення просторового колориту (*Ронсеваль* — долина в Західних Піренеях в Іспанії), а й цікавий з історичного погляду. Леся Українка у додатках наводить тлумачення географічної назви, при цьому вказуючи на те, що у свій час Ронсевальська долина стала свідком зіткнення басків та франкських військ Карла Великого, у якому загинув його небіж Роланд, що послугувало створенню знаменитого епосу «Пісня про Роланда». По-друге, автор зміщує дві історичні епохи, повертаючи читача до свого часу, внаслідок чого *Ронсеваль* символізується через ототожнення із синьою квіткою, яка у німецьких романтиків є символом невиразного прагнення людини до високого і безсмертного, і набуває тим самим відповідних ознак: «*Ронсеваль, долино слава! / Як твоє імення чую, / Затремтить, запахне в серці / Квітка синяя забута!*» [5: 204]. В іншому випадку онім саме через свою причетність до історичних подій набуває негативного забарвлення і деякою мірою символізує уже місце смерті: «*На долині Ронсевальській, / Там, в тім самім згубнім місці... / Там поліг і Атта Троль...*» [5: 263].

У перекладі твору Г. Гейне «Поворіт додому» гідронім *Рейн* не тільки виконує просторову функцію, але й виступає своєрідним культуронімом, є однією з найбільших річок Західної Європи і окрасою Німеччини. Поетеса передає захоплений стан автора, який нарешті повернувся додому: «*Гордо ми пливли по Рейні / І дивилися згори, / Як палав зелений берег / Од вечірньої зорі*» [5: 165].

Серед ойконімів у перекладах Лесі Українки можна виділити оніми, зафіксовані в уривку з поеми «Одіссея». У тексті, який, як уже зазначалося, має урочисто-піднесене забарвлення, оніми загалом виконують номінативну функцію і вказують лише на часопростір: «*Вітер здійнявся і з свистом повіяв, і дуже ми прудко / По многорибній дорозі примчалися і у **Герайстос** / Ми прибули уночі*» [5: 312]; «*А я простував до **Пілосо**, весь час не спинявся / Вітер, котрого для нас послав віяти бог ще вперше*» [5: 312].

Міфоніми й теоніми як у перекладах, так і поезіях Лесі Українки використовуються для відображення міфологічної дійсності, виконують хронотопічну й експресивну функцію, а також мають тенденцію символізуватися в певному контексті і переходити з одного класу онімів у інший. Міфонім *Харон* у поемі «Атта Троль» загалом має нейтральне забарвлення і використаний у тексті як засіб відтворення міфологічної культури країни. Нагнітання шиплячих та свистячих приголосних створює враження таємничості, неприродного спокою, дещо нагадує ковзання човна по воді: «*Може, озеро — то темні / Хвилі Стіксу? Прозерпіна / По мене замість **Харона** / Може, сих служниць послала?*» [5: 226].

У поезії на єгипетську тематику «Хамсін» міфонім *Хамсін* є міфоперсонімом, хоча поза контекстом це анемонім — вид оніма, власна назва стихійного лиха, включаючи вітри, урагани, циклони, тайфуни [4:29]. У поетичному тексті онім служить для відтворення міфологічної культури Єгипту. Йому притаманна експресивність, крім того, у контексті образ свавільного Хамсіна доповнюється новими рисами за рахунок порівняння його польоту з диким весіллям, ознака «*рудий*» допомагає розкрити образ божества через походження назви пустелі Сахари, звідки з'являється вітер, і яка етимологічно має зв'язок з прикметником *ashar* — пустельний, червонястого кольору.

Серед теонімів у перекладах Лесі Українки одразу ж привертає увагу онім *Геліос*, який не тільки використовується для розкриття міфологічного простору, бог сонця уособлює саме світло, на чому акцентує автор, вдаючись до повторів «*І зайшов **Геліос**, і темнота настала*» [5 : 29], «***Геліос** отже зайшов, і всі вулиці посутеніли...*» [5: 48]. У поемі «Одіссея» цей онім уживається досить часто, тому текст твору характеризується урочисто-піднесеним забарвленням: «***Геліос** вихопивсь, — озеро красне лишивши, / В небо міднясте, щоб там для*

безсмертних сіять...» [5: 307]. В іншому випадку вставка зменшено-пестливого «*візочок*» надає тексту відтінку ласкавості: «*Феб у сонцевім візочку / Поганяв огнистих коней, / І якраз до половини / Свій небесний шлях проїхав...*» [5 : 250].

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що оніми, які відтворюють у перекладах зовсім інакше, ніж усі лексичні одиниці, вимагають особливої уваги перекладача, оскільки у природних імен та назв необхідно зберегти їхню національну своєрідність і колорит, а у «промовистих» імен — національно-культурну семантику, передати їх смисловим відповідником, відобразити їх внутрішню форму і художні функції. На відміну від оригінальних творів Лесі Українки, у яких апелятивні номінації переважають над власними назвами, у перекладах, зокрема в «Одіссеї» Гомера, зберігається достовірність, а оніми в контексті набувають певного емоційно-експресивного чи оцінного забарвлення, що якнайповніше відображає її індивідуальну стилістичну манеру написання творів. Основна мета використання онімів у творах письменниці — окреслення часопростору, міфологічної культури або ж національного колориту. Крім того, авторкою було використано не тільки предметно-понятійну інформацію онімів (у більшості випадків це стосується топонімів), але й актуалізовано їхню внутрішню форму із застосуванням семантичної трансформації (тропеїзації, символізації тощо).

Література

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. — М.: Межд. отнош., 1975. — 240 с.
2. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (Общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. — М.: ИОСО РАО, 2001. — 224 с.
3. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад / Р. П. Зорівчак. — Львів: ЛНУ, 1989. — 212 с.
4. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. — М.: Наука, 1978. — 198 с.
5. Українка Леся. Твори (у 10 томах). Том 2 : Леся Українка / За ред. О. І. Корженевич. — К.: Держ. вид-во худ. літератури, 1963. — 358 с.

Боева Э. В., Крупенёва Т. И.

ОСОБЕННОСТИ ВОССОЗДАНИЯ ОНИМОВ В ПЕРЕВОДАХ И ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ЛЕСИ УКРАИНКИ

В статье выявлена специфика воссоздания собственных имен в переводах Леси Украинки, а также определены стилистические особенности онимов в отдельных переводах автора и ее поэзии на греческую, итальянскую, египетскую тематику.

Ключевые слова: *оним, антропоним, теоним, мифоним, литературный перевод.*

Boyeva E. V., Krupeneva T. I.

PECULIARITIES OF RECREATING ONYMS IN TRANSLATIONS AND WORKS BY LESYA UKRAINKA

The article revealed the specifics of recreating proper names in translations by Lesya Ukrainka, and highlights the stylistic features of onyms in some translations of the author and her poetry of Greek, Italian, Egyptian thematic orientation.

Key words: *onym, anthroponym, theonym, mythonym, literary translation.*